

Doortje Kal, Rutger Post en Jean Pierre Wilken (redactie)

Verder met kwartiermaken, naar de verwelkoming van verschil

Uitgeverij Tobi Vroegh Amsterdam, 2013, € 17,50

De uitgave is in december 2013 tot stand gekomen vanuit het lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning binnen het kenniscentrum Sociale Innovatie van de hogeschool Utrecht.

Kwartiermaken betekent in het werk van Doortje Kal 'ruimte maken voor de vreemde ander'. In de eerste plaats gaat het om 'zichtbaarheid van de ander'; daarna om 'acceptatie en verwelkoming van het verschil' en tenslotte om het 'mens te kunnen zijn tussen de anderen'. Dit met inachtneming van de kwetsbaarheid van de ander, maar ook die van jezelf. Kwartiermaken hangt onlosmakelijk samen met inclusie, met participeren in de samenleving en met de empowerment van voorheen 'onzichtbaren en machtelozen'.

Die participatiesamenleving is wat de terugtrekkende overheid voor ogen staat: burgers moeten zelf initiatieven ontwikkelen om de arrangementen van de eerdere 'verfoeide' verzorgingsstaat te vervangen. De zelfredzame burger en de doe-het-zelf samenleving zijn kernbegrippen geworden ten aanzien van zorg en welzijn. Doel van deze bundel was het concept participatiesamenleving en de daarbij gehanteerde ideologieën kritisch te bekijken, zodat met inachtneming van die kritiek kwartiermaken verder ontwikkeld kan worden. In de bundel worden vijf kritische dialogen in het kader van kwartiermaken beschreven inclusief reflectie, beschouwingen, verdiepingen en praktijktoepassingen. De thema's van de vijf kritische dialogen zijn 'lof der zichtbaarheid', burgervriendschap, wijkgericht werken, inclusieve economie en ziekmakende uitsluiting. Deze thema's worden uitgediept los van het heersende 'evidence based paradigma', de zienswijze dat kennis alleen verkregen kan worden door middel van empirisch effectonderzoek. Zeker zo belangrijk is volgens de auteurs de ervaringskennis van de betrokkenen. Die heeft dan ook een zichtbare en complementaire plek in de dialogen gekregen. Deze dialoogvorm lijkt eenvoudig maar vraagt veel van de betrokkenen in termen van empathisch begrijpen en oog voor 'waar het schuurt'. De verslagen van de kritische dialogen zijn helder om te lezen en het gebruik van aanvullende informatie in de kantlijn van het verhaal, helpt de complexiteit per onderwerp in kaart te brengen. Iedere dialoog zet aan tot denken en laat, zoals ook de opzet was, zien waar fricties optreden.

Het belang van het gezamenlijk optrekken in de diverse genoemde projecten wordt benadrukt. En dat met een dergelijke werkwijze alle deelnemende partijen groeien. Hierbij worden vaardigheden 'wakker geschud' en banden in de groep gesmeed. Zowel de bevoleging en het enthousiasme van de vele betrokkenen bij de concrete projecten komen naar voren, als ook een barse realiteit van voortdurend wijzigende mogelijkheden en onmogelijkheden. Bezuinigingen vinden plaats; gemeentelijk- en overheidsbeleid wisselt voortdurend. Gevolgen zijn kortdurende projecten en een veronderstelde zelfredzame burger, die vervolgens een geringe invloed heeft op de 'macht der structuren'.

In de kritische dialoog 'uitsluiting maakt ziek' wordt pijnlijk duidelijk hoeveel uitsluitingmechanismen er spelen, specifiek bij Turkse en Marokkaanse migranten van de tweede en derde generatie. Ook hier speelt het belang als mens gezien te worden en gehoor te

vinden voor ervaren problemen. Daarbij moet het individu niet verantwoordelijk gesteld worden voor de daden van een hele groep. De uitdaging bestaat er uit een manier te vinden om samen te werken, zonder het gevoel te hebben dat je steeds inlevert.

Geslaagde voorbeelden van kwartiermaken passeren de revue zoals de Amsterdamse Vriendendiensten en het project Panoramix in de Kanalenbuurt in Utrecht dat (hulp-)netwerken probeert te ontwikkelen voor daklozen en verslaafden. Ervaringsdeskundigen, buurtbewoners en professionals maken hiervan deel uit.

Kanttekeningen bij participatie-ideologie Doortje Kal pleit in haar beschouwing over die dialogen voor een nieuw soort burgerschap. Niet in termen van de autonome burger maar in termen van het kwetsbare individu. Afhankelijkheid is een onlosmakelijk onderdeel van een ieder. Ze stelt dat met een gerichtheid op zelfredzaamheid en doe-het-zelf, noodzakelijke zorg en kwetsbaarheid gemarginaliseerd worden. Het dilemma tussen de kracht van burgers en het tegelijkertijd erkennen van hun kwetsbaarheid wordt hierbij zichtbaar. De kanttekeningen die gezet worden bij de huidige participatie-ideologie en andere mogelijke richtingen voor het versterken van zelfredzaamheid, zijn zowel inspirerend als schurend.

Er volgen een aantal praktische en theoretische hoofdstukken over kwartiermaken.

Een voorbeeld van het creëren van ruimte voor de vreemde andere, is het tijdschrift Kiosk. Het tijdschrift is in 1994 in de psychiatrische instelling Genk-Sleidinge in België opgericht als medium om de communicatie tussen instelling en de buurt te bevorderen en stigmatisering van patiënten tegen te gaan. Het tijdschrift kreeg een prominente zij het niet gewilde rol toen in 2004 een patiënt van de instelling twee eigenaren van een friteszaak in de buurt doodschoot. Naast het leed dat deze kwestie veroorzaakte waren de initiatiefnemers wat betreft déstigmatisering weer terug bij af. Er werd een buurthulplijn met een meldpunt voor overlast ingesteld naast een driemaandelijks overleg waaraan alle partijen, dorpsbewoners, politie, patiënten en behandelaren deelnamen.

Het tijdschrift kreeg een centrale plaats als broedplaats voor ideeën en projecten die de integratie van patiënten moesten bevorderen. Er werd bijvoorbeeld een oproep aan buurtbewoners gedaan om samen met patiënten zwerfvuil in de buurt aan te pakken. Patiënten werden opgeroepen om gedichten te schrijven die in Kiosk gepubliceerd werden. Vervolgens werden gezinnen in de buurt gevraagd een gedicht voor de raam te hangen; een oproep waar massaal gevolg aan werd gegeven.

Een ander aangehaald voorbeeld is dat van Neumünster in Noord-Duitsland waar dialogische gespreksgroepen plaatsvinden waarin het thema uitsluiting een belangrijke plaats heeft.

Ook Community arts, omschreven als ‘een wijze van kunst maken waarbij professionele kunstenaars min of meer intensief samenwerken met mensen die normaliter niet actief met kunst en cultuur in aanraking komen’ blijkt een beweging, waarin ook mensen met een achtergrond in de psychiatrie ruimte krijgen zich artistiek te uiten. Een voorbeeld hiervan zijn de kunstmultiloogbijeekkomsten die in Amsterdam georganiseerd worden. Het betreft een vorm van kwartiermaken met de expliciete keuze voor de dagelijkse leefwereld van de mensen die het betreft, gewone burgers en mensen met een achtergrond in de psychiatrie, waar wederzijds gewerkt wordt aan empowerment van de deelnemers. Deze vorm van

kunstcreatie en plaats maken voor ‘anders zijn’ slaat kennelijk aan, gezien de projecten die al jaren draaien.

Kwartiermaken invoegen in werk sociale wijkteams Jean Pierre Wilken ten slotte beschrijft hoe kwartiermaken ingevoegd kan worden in het werk van de nieuw op te starten sociale wijkteams, die ontwikkeld worden in het kader van de WMO. Ook hier zal het gaan om nieuwe vormen van omgaan met de vreemde ander, zonder terug te vallen in de klassieke zorgbenaderingen, de zogenaamde *zorgval* zoals Andries Baart die postuleert. (Zie hiervoor onder andere ‘Rehabilitatie van kwetsbaarheid’ in *Tijdschrift voor Rehabilitatie* 2013-4, 30-37).

Bij de meer theoretische verhandelingen springen, naast de reflectie op kwetsbaarheid van Andries Baart, de theoretische verhandelingen van Meininger er uit. Hij haalt het begrip ‘heterotopieën’ – andere plaatsen – aan, een begrip van de Franse filosoof Foucault. Die plaatsen, in elke cultuur te vinden, staan tegenover de homotopieën, de ‘echte’, ‘gewone’ of ‘normale’ ruimten in een samenleving. Klassieke heterotopieën zijn plaatsen waar devianten afgezonderd worden zoals gevangenen en andere totaalinstellingen (zoals tot voor kort het psychiatrisch ziekenhuis). Meininger stelt dat de hedendaagse zelfredzaamheidsideologie fundamentele machtsverhoudingen verdoezelt. Begrippen als kwetsbaarheid en het gegeven dat een maatschappij neigt tot het uitbannen van de vreemde, spelen nauwelijks een rol in de discussie over de zelfredzame burger. Meininger stelt aan de hand van de omgang met mensen met een (verstandelijke) beperking dat persoonlijke betrokkenheid en een gunstige politieke cultuur vereist zijn bij het werken aan heterotopieën als hedendaagse niches. De overeenkomsten met het huidige debat over vluchtelingen en asielzoekers en de wijze waarop zij geïntegreerd moeten (!) raken in de hedendaagse samenleving zijn natuurlijk evident.

Verder met kwartiermaken is onmisbaar voor iedereen die met concrete projecten ‘inclusie van de vreemde ander’ bezig is. Daarnaast biedt het theoretische aanknopingspunten van kwartiermaken bij filosofie en gangbare mensbeelden. Maar men kan zich wel afvragen of die presentaties van de praktijk en theorie in één bundel niet te veel hooi op de vork is. Soms duizelt het de lezer van de aangehaalde theoretische concepten en praktijkvoorbeelden. Aan de andere kant: beide typen werkers kunnen natuurlijk eclectisch te werk gaan en eruit halen wat in hun ‘kraam’ te pas komt.

Marion Ammeraal (stafmedewerker en ergotherapeut participatieteam Actenz GGZ inGeest)
Jan Theunissen (psycholoog, senior-onderzoeker GGZ inGeest/VUmc)